

**Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра політології та публічного управління**

Л. Опейда, В. Любчук

ОСНОВИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

*Методичні рекомендації для здобувачів освіти
спеціальності «Дизайн»*

**Луцьк
Вежа-Друк
2024**

УДК 16:159.955-021.432

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 21.11.2024 р.)

Рецензенти:

Борейко Ю. Г., доктор філософських наук, професор;

Опейда Л. М., Любчук В. В.

Основи критичного мислення: методичні рекомендації для здобувачів освіти спеціальності «Дизайн». Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2024.– 32 с.

Методичні рекомендації укладені згідно з діючим силабусом освітнього компонента «Основи критичного мислення» для здобувачів освіти спеціальності «Дизайн» вищих навчальних закладів. Методичні рекомендації містять короткий опис запропонованих для розгляду тем, завдання для проведення семінарських занять з елементами дослідницької роботи, завдання для самостійної роботи, перелік питань до заліку, список рекомендованої літератури та інтернет-джерел.

Основна мета методичних рекомендацій – організація самостійної роботи здобувачів освіти.

УДК 16:159.955-021.432

© Опейда Л. М., © Любчук В.В., 2024
© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Опис освітнього компонента.....	5
Структура освітнього компонента.....	7
Плани практичних занять.....	9
Завдання для самостійного опрацювання.....	11
Політика оцінювання.....	11
Підсумковий контроль.....	13
Шкала оцінювання.....	13
Перелік питань до заліку.....	14
Рекомендована література.....	15
Глосарій основних понять.....	18
Додатки.....	25

ВСТУП

Основною навичкою сучасної людини є здатність об'єктивно аналізувати інформацію, робити правильні висновки та критично мислити. Доступність до інформації в сучасному світі відкриває безліч можливостей: з одного боку – для невпинного підвищення рівня обізнаності й освіти, а з іншого – для маніпуляцій та шахрайства.

Тому надважливою є здатність сучасної людини критично оцінювати отримані повідомлення, адекватно на них реагувати, а також формулювати й доводити власну думку, особливо в умовах війни, яку нині переживає українське суспільство. Якщо у мирні часи критичне мислення рятує від помилок у кар'єрі, стосунках або від емоційних покупок, то у часи гібридної воєнної агресії нашого неадекватного сусіда, воно часто рятує життя.

Здатність критично мислити дозволяє сучасній людині легко орієнтуватися в нових реаліях, бути гнучкою та в небезпечній ситуації вміти швидко змінювати вектори руху, й бачити можливості там, де інші часто бачать проблеми.

Освітній компонент «Основи критичного мислення» містить матеріали, на основі яких кожен здобувач освіти може будувати власну стратегію взаємодії з інформацією, працювати з нею професійно, зокрема і в галузі дизайну.

У виданні акцентується увага на актуальності володіння знаннями, вміннями та навичками критичного мислення в умовах сучасних культурно-цивілізаційних викликів.

Опис освітнього компонента

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	02 Культура і мистецтво 022 Дизайн, Графічний дизайн Бакалавр	Нормативна
Кількість годин/кредитів 90 / 4		Рік навчання 3
		Семестр 5-й
		Лекції 26 год.
		Практичні 16 год.
		Лабораторні _____ год.
		Індивідуальні _____ год.
ІНДЗ: немає	Самостійна робота 42 год.	
	Консультації 6 год.	
	Форма контролю: залік	
Мова навчання – українська		

1. Анотація курсу

Освітній компонент «Основи критичного мислення» є нормативним для освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Курс розрахований на 90 годин. З них 26 годин лекційних, 16 годин семінарських занять, 42 години самостійної і 6 год консультацій. Курс передбачає поточний контроль у формі індивідуального опитування, проведення самостійного дослідження і завершується заліком.

В освітньому компоненті «Основи критичного мислення» три змістові модулі: 1) Критичне мислення в системі когнітивних наук та життєвої практики; 2) Критичне мислення та формально-логічні закони; 3) Наука та критичне мислення.

2. Пререквізити вивчення освітнього компонента базуються на освітніх компонентах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання.

3. Мета і завдання освітнього компонента

Мета освітнього компонента «Основи критичного мислення» полягає в ознайомленні здобувачів освіти з ключовими рисами критичного мислення, в оволодінні навичками аналітичної та критичної роботи з інформацією, у формуванні вміння аргументовано висловлювати свою думку та володінні основними евристичними прийомами та стратегіями.

Основними *завданнями* курсу є розвиток критичного та творчого мислення, відповідно: з'ясування особливостей критичного та творчого мислення; виявлення когнітивних упереджень та ілюзій; визначення видів маніпуляцій текстовою, цифровою та медійною інформацією; вивчення логічних законів та логічних помилок; освоєння правил побудови аргументації та способів уникнення помилок в аргументації; знання видів та способів постановки запитань.

4. Результати навчання (компетентності)

Вивчення освітнього компонента передбачає формування та розвиток у здобувачів освіти компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньо-професійної програми «Графічний дизайн».

Загальні компетентності:

ЗК4. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7. Цінування різноманітності і мультикультурності та повага до них.

ЗК8. Здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК4. Здатність застосовувати навички проєктної графіки у професійній діяльності.

СК7. Здатність використовувати сучасне програмне забезпечення для створення об'єктів дизайну.

СК8. Здатність здійснювати колористичне вирішення майбутнього дизайн-об'єкта.

Програмні результати навчання

ПРН3. Збирати та аналізувати інформацію для обґрунтування дизайнерського проєкту, застосовувати теорію і методику дизайну, фахову термінологію (за професійним спрямуванням), основи наукових досліджень.

ПРН4. Визначати мету, завдання та етапи проєктування.

5. Структура освітнього компонента

Структура освітнього компонента представлена у вигляді таблиці 2 (денна форма навчання), у якій відображена кількість лекційних та практичних занять, а також передбачено консультації з ОК та години для самостійної роботи ЗО.

Таблиця 2

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ. (семін.)	Сам. роб.	Конс.	*Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1. Критичне мислення в системі когнітивних наук та життєвої практики						
Тема 1. Визначення та генеалогія критичного мислення	10	2	2	4	2	ДС, 12
Тема 2. Основні інструменти та складові критичного мислення	8	2		4		
Тема 3. Абстрактне мислення та його характерні особливості	6	2	2	4		ДС, 12
Тема 4. Культура критичного мислення	6	2		4		
Разом за модулем 1	30	8	4	16	2	24

Змістовий модуль 2. Критичне мислення та формально-логічні закони						
Тема 5. Критичне мислення та основні формально-логічні закони	8	2	2	4	2	ДС, 12
Тема 6. Критичне мислення та логічні операції над поняттями	6	2	2	2		ДС, 12
Тема 7. Критичне мислення та логічні характеристики судження	8	2	2	4		ДС, 12
Тема 8. Критичне мислення і теорія умовиводу	6	2	2	2		ДС, 12
Разом за модулем 2	28	8	8	12	2	48
Змістовий модуль 3. Наука та критичне мислення						
Тема 9. Аргументація. Логічне обґрунтування знання	6	2	2	2		ДС, 14
Тема 10. Основні характеристики знання: достовірність, аподиктичність, ймовірність	8	2		4	2	
Тема 11. Поняття доведення, структура доведення	6	2		2		
Тема 12. Правила доведення та спростування	6	2		4		
Тема 13. Еристика. Види, прийоми та засоби суперечки	6	2	2	2		ДС, 14
Разом за модулем 3	32	10	4	14	2	28
Усього годин / Балів	90	26	16	42	6	100

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота / контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

6. Плани практичних занять

Практичне заняття 1

Визначення та генеалогія критичного мислення

1. Поняття «мислення». Види мислення.
2. Властивості мислення. Процеси (операції) мислення.
3. Визначення критичного мислення.
4. Генеалогія критичного мислення.

Практичне заняття 2

Абстрактне мислення та його характерні особливості

1. Поняття неформальної логіки.
2. Основні форми пізнання: чуттєве та раціональне.
3. Характерні риси абстрактного мислення.

Практичне заняття 3

Критичне мислення та основні формально-логічні закони

1. Закон тотожності.
2. Закон протиріччя.
3. Закон виключеного третього.
4. Закон достатньої підстави.

Практичне заняття 4

Критичне мислення та логічні операції над поняттями

1. Визначення поняття, мовні засоби виразу поняття.
2. Зміст поняття та об'єм.
3. Види понять.
4. Логічні відношення між поняттями.

Практичне заняття 5

Критичне мислення та логічні характеристики судження

1. Загальна характеристика судження.
2. Співвідношення понять: судження, речення та висловлювання.
3. Види простих суджень. Складні судження.
4. Модальні судження.
5. Роль запитання у пізнанні. Типологія запитань.

Практичне заняття 6

Критичне мислення і теорія умовиводу

1. Загальна характеристика умовиводу.
2. Умовиводи із категоричних суджень.
3. Простий категоричний силогізм.
4. Поняття дедуктивного та індуктивного умовиводу.

Практичне заняття 7

Аргументація. Логічне обґрунтування знання

1. Визначення логічного обґрунтування знання.
2. Поняття «істина» у філософії та в логіці.
3. Поняття доведення, його види та структура.
4. Спростування та його види.

Практичне заняття 8

Еристика. Види, прийоми та засоби суперечки

1. Види суперечки.
2. Формат аргументації.
3. Прийоми та засоби суперечки.

7. Завдання для самостійного опрацювання

1. «Дизайн-мислення» та його характерні риси.
2. Швидке та повільне мислення.
3. Когнітивні спотворення.
4. Соціально-поведінкові експерименти.
5. Експерименти з маніпулювання та підпорядкування.
6. Стихійні експерименти.
7. Преса та реклама.
8. ЗМІ та критичне мислення.
9. Пропаганда. Як працює пропаганда.
10. Що робить пропаганду успішною.
11. Методи пропаганди. Методи протидії пропаганді.

Політика оцінювання

Освітній компонент складається з трьох змістових модулів, його вивчення не передбачає виконання ІНДЗ. Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із поточної кількості балів (поточне оцінювання з відповідних тем: максимум – 100 балів);

Політика викладача щодо здобувача освіти. Оцінювання роботи здобувача освіти спирається на принципи систематичності, об'єктивності, диференційованості й урахування індивідуальних особливостей студентів, єдності вимог, доброзичливості.

Відвідування лекційних та практичних занять є обов'язковим. Якщо здобувач освіти з поважної причини пропустив практичне заняття, то він може здати матеріал у вигляді усної відповіді у відведений час для консультацій з освітнього компонента. Графік проведення консультацій затверджується на початку навчального року і знаходиться на кафедрі політології та публічного управління. Також здобувач освіти може надіслати виконане семінарське заняття у письмовому вигляді. Претендувати на максимальну кількість балів можна,

якщо семінарське виконане у вигляді презентацій, використані нові джерела, робота є авторською.

На залік виносяться питання теоретичного та практичного рівнів. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажання підвищити рейтинг, здобувач освіти може не пізніше останнього заняття добрати бали, виконавши певний вид робіт (наприклад, здати одну із тем або перездати тему).

Оцінювання знань студентів відбувається у відповідності з Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки від 11 вересня 2020 р.

Залік виставляється автоматично за умови, якщо студент виконав усі види навчальної роботи та отримав не менше ніж 60 балів зі 100 можливих. Конфліктні ситуації вирішуються згідно Положення про порядок і процедури вирішення конфліктних ситуацій у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Політика щодо академічної доброчесності. У разі використання ідей, тверджень, відомостей:

- студент має посилатися на джерела інформації;
- дотримуватися норм законодавства про авторське право;
- надавати достовірну інформацію про результати досліджень та власну наукову, творчу діяльність;

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, фабрикація, обман, списування. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо).

Вирішення спірних питань у галузі академічної доброчесності здійснюється на підставі Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату в науковій та навчальній діяльності здобувачів вищої освіти, докторантів, науково-педагогічних і наукових працівників Волинського національного університету імені Лесі Українки (від 25 січня 2024 р.) (<https://ra.vnu.edu.ua/dokumentatsiya/normatyvni-dokumenty-snu-imeni-lesi-u/>).

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Здобувач вчасно здає усі види робіт. Викладач інформує про терміни здачі, як правило це останнє практичне заняття.

Здобувач має можливість скласти залік згідно розкладу заліково-екзаменаційної сесії, має право скласти залік повторно, а також скласти залік комісії, у яку входять представники кафедри та деканату.

Якщо за ці три можливості залік не складено, здобувач виключається зі складу студентів ВНУ імені Лесі Українки. В університетських положеннях є право на поновлення і проходження повторного проходження навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль

Підсумковий контроль з дисципліни відбувається у вигляді усного заліку, на якому студент може отримати до 60 балів залежно від повноти та обґрунтованості відповідей. У ході складання заліку студент має дати відповідь на три запитання.

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 - 81	
67 -74	
60 - 66	
1 – 59	Незараховано (необхідне перескладання)

Перелік питань до заліку

1. Зв'язок критичного мислення із когнітологією, логікою та риторикою.
2. Значення понять «еристика» та «евристика».
3. Основні риси та навички критично мислячої людини.
4. Перешкоди на шляху до критичного мислення і способи їх подолання.
5. Поняття «когнітивне упередження». Різновиди когнітивних упереджень.
6. Поняття «істини» в філософії та логіці.
7. Стереотипи, їх позитивна і негативна функції.
8. Інформація та знання.
9. Маніпуляції при роботі з інформацією.
10. Поняття «медіаграмотність».
11. Принципи ведення «інформаційної війни».
12. Основні засади інформаційної безпеки.
13. Поняття «фейк», «дівфейк» та постправа.
14. Основні закони логіки.
15. Види логічних помилок.
16. Визначення концепту, дискурсу, симулякру.
17. «Гіперреальність» за Бодріаром.
18. Аргументація та її структура.
19. Прийоми маніпуляції в суперечці.
20. Контраргумент та спростування.
21. Відмінність між питанням від проблемою.
22. Види запитань.
23. Найпоширеніші помилки у відповідях.
24. Суть методу сократичного запитування.
25. Основні риси «творчого мислення».
26. Етапи творчого процесу.
27. Перепони для творчого мислення.
28. Переваги методу «мозковий штурм».
29. Основні методи активації творчого мислення.

Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Аріелі Д. Передбачувана ірраціональність. Львів: ВСЛ, 2018. 296 с.
2. Барнет Б. Дизайн-мислення. Спроектуй своє життя. Київ: Наш формат, 2018. 224 с.
3. Богоссян Питер Евангелие от атеиста. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://fil.wikireading.ru/69016>
4. Галєф Дж. Мислення розвідника. Як припинити обманювати себе й побачити найкраще рішення. Пер з англ. Наталія Яцюк. К.: Наш формат, 2023. 264 с.
5. Ганнет А. Творча крива. Як створити потрібну ідею в потрібний час. Київ: КМ-БУКС, 2018. 256 с.
6. Горяїнов А. Основи критичного мислення. К.: Книгоноша, 2022. 120 с.
7. Канеман Д. Мислення швидко і повільно. К.: Наш формат, 2017. 480 с.
8. Карамишева Н. В. Логіка. Пізнання. Евристика. Львів. 348 с.
9. Келлі Д., Келлі Т. Творча впевненість. Як розкрити свій потенціал. Київ: Основи, 2017. 304 с.
10. Клеон О. Кради як митець. Креативні «фішки» про які тобі ніхто не розповість. Харків: КСД, 2016. 160 с.
11. Клуєстер Д. Что такое критическое мышление? Електронний ресурс – Режим доступу: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200202902>
12. Комаха Л. Г. Логічні засади аргументації у філософському знанні: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 360 с.
13. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. К.: Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
14. Куніос Д. Момент Еврики. Ага-реакції, творчий інсайт і мозок. Київ: Книголав, 2017. 368 с.
15. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? Електронний ресурс – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/999/>

16. Логіка: Підручник для студентів вищих навчальних: за заг. ред. проф. В. Д. Титова. Х.: Право, 2005. 208 с.
17. Любчук В.В. Дизайн-мислення як метод викладання соціології. *Дизайн-мислення в освітній діяльності* : матеріали всеукраїнського наук.-педагог. підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 21-23
18. Маринович М. Без правди світові справді кінець. Ел. рес.- Режим доступу: http://www.ji-gazine.lviv.ua/2017/Marynovych_Bez_pravdy_svitovi_kinec.htm
19. Медовз Д. Мистецтво мислити системно. Розв'язання проблем від особистого до глобального масштабу. Пер. з англ. Ю. Шекет. Х.: Віват, 2024. 304 с.
20. О'Конор Дж. Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень. Київ: Наш формат, 2018. 240 с.
21. Оклі Б. Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну. Київ: Наш формат. 2018, 272 с.
22. Онуфрієнко Г. Риторика : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2016. 625 с.
23. Опейда Л. М. Дизайн-мислення як феномен людського буття. *Дизайн-мислення в освітній діяльності* : матеріали всеукраїнського наук.-педагог. підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 25–28.
24. Платон. Держава. К. : Основи, 2000. 355 с.
25. Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів 10 (11) класів загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 192 с.
26. Пометун О. І. Технології розвитку критичного мислення учнів. К.: Плеяда, 2006. 220 с.
27. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика: 2-ге вид. К.: Видавництво Знання, 2008. 663 с.
28. Почепцов Г. Г. Контроль над розумом. К.: КМА, 2012. 350 с.

29. Талер Р. Санстейн С. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір. Київ: Наш формат, 2017. 312 с.
30. Сломен С. Ілюзія знання Чому ми ніколи не думаємо на самоті. Київ, 2018. 344 с.
31. Терно С. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна потреба? *Історія в школах України*. 2007. №. 4. С. 13–15.
32. Терно С. О. Освітня практика критичного мислення. 2013. № 6. С. 3–14.
33. Терно С. О. Критичне мислення: стратегії і процедури. Ел. ресурс Реж.д.: http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Statti_z2012/Terno-CT-streategies.pdf
34. Тягло О. В. Критичне мислення. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 189 с.
35. Хейбер Дж. Критичне мислення. Пер з англ. Олександра Бойченко. Київ: ArtHuss, 2023. 200с.
36. Linda Elder and Richard Paul The Aspiring Thinker's Guide // Foundation for Critical Thinking, 2009. p. 52.
37. Moshman D. Intellectual Freedom for Intellectual Development // Liberal Education, Summer, 2003. URL: <http://www.aacu.org/liberaleducation/le-su03/le-su3feature2.cfm>
38. The foundation for critical thinking // <http://www.criticalthinking.org/>
39. Richard Paul, «Glossary of Critical Thinking Terms. An Educator's Guide to Critical Thinking Terms and Concepts // Режим доступу: <http://www.criticalthinking.org/pages/glossary-of-critical-thinking-terms/496>

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Абдукція – спосіб мислення, який має на меті знаходження найпростішого і/або найімовірнішого пояснення певного явища. Також знана як «вивід до найкращого пояснення».

Аксіоми – це положення, які не потребують доведення.

Апорія – це несумісність реального стану речей з його аналізом у думці.

Аргумент – набір суджень, що обґрунтовують певний висновок.

Валідація. У розробці тестів валідація стосується збору доказів, які підтримують твердження, що певний текст справді вимірює те, що треба.

Відчуття – це така форма чуттєвого пізнання, яка виробляє інформацію про навколишній світ у вигляді окремих якостей: колір, звук, смак і т. п.

Віра в розум – переконання, що загалом усі виграють від використання розуму як найкращого способу здобувати знання і знаходити вирішення проблем.

Вивід до найкращого пояснення. Див. *Абдукція*.

Висновок – частина аргументу, яку ви просите прийняти за істину, якщо засновки цього ж аргументу є істинними.

Гіпотеза – запропонована відповідь на запитання або вирішення проблеми, яке вважається неостаточним, поки тривають збір даних та експерименти, щоб визначити, чи існує достатньо доказів для перетворення гіпотези на теорію.

Дебати – це вид дискусії, який виникає при захисті дисертації, обговоренні доповідей, виступів на з'їздах, конференціях, засіданнях.

Дедукція або дедуктивне мислення – спосіб мислення, у якому прийняття засновків аргументу вимагає прийняття його висновку. Математичне чи геометричне доведення є прикладами дедуктивного аргументу.

Дискусія – це такий вид суперечки, який полягає у розгляді суперечливих поглядів, положень з метою досягнення взаємоприйнятого рішення на основі утвердження істини.

Диспут – це такий вид дискусії, приводом для якої є наукові проблеми, питання державної ваги.

Доведення – це логічна процедура встановлення істинності довільного положення на підставі інших положень, істинність яких встановлена раніше і не викликає сумніву.

Досократики – група ранніх філософів, які передували давньогрецькому філософу Сократу. У своїх працях вони намагалися давати фізичні пояснення природних явищ.

Достовірність – це єдність істини та правильності.

Евристика – розумові адаптації та шляхи швидкого вирішення проблем і надання відповідей на запитання. У багатьох випадках ці «короткі дороги» ведуть до систематичних помилок у мисленні (див. *Когнітивне спотворення/упередження*).

Еристика – це вид аргументації, який формує переконання, перш за все, засобами логіки і надбаннями гуманітаристики.

Завдання закритого типу. У розробці тестів – запитання, яке має правильну і неправильну відповідь. Питання множинного вибору є прикладом завдань закритого типу.

Засновки – судження в аргументі, які сперечальник просить вас прийняти за істинні, стверджуючи, що вони логічно ведуть до висновку аргументу.

Знаходження інформації – цей крок стосується стратегій визначення джерел найвищої якості за допомогою різноманітних технік, що виходять за межі простого веб-пошуку.

Індукція або індуктивне мислення – спосіб мислення, у якому прийняття засновків аргументу не обов'язково вимагає прийняття висновку аргументу як правильного. Індуктивні аргументи можуть бути сильними чи слабкими – це визначається за імовірністю правильності висновку згідно із засновками.

Інтелектуальна автономність – здатність міркувати самостійно, не втрачаючи контролю над власними думками.

Інтелектуальна витривалість – готовність докладати важких інтелектуальних зусиль для подолання перешкод, щоб знайти відповіді на запитання чи аргументувати власну позицію.

Інтелектуальна емпатія – бажання увійти в свідомість іншої людини, щоб краще зрозуміти її позицію.

Інтелектуальна скромність – визнання меж ваших знань і можливих недоліків у власному мисленні.

Інтелектуальна хоробрість – здатність впевнено доводити власні переконання замість пасивного прийняття запропонованої вам «правди», навіть за наявності соціального тиску.

Інтелектуальна чесність – здатність мислити і сперечатися чесно, застосовуючи до себе і до інших однаково високі інтелектуальні стандарти, а також здатність визнавати власну неправоту.

Інформаційна грамотність – розроблений у галузі бібліотекознавства науковий метод для знаходження, оцінювання, упорядкування, синтезування і комунікування інформації (дедалі частіше – з онлайн-джерел).

Істина – категорія філософії і культури, яка позначає ідеал знання і спосіб його досягнення (обґрунтування).

Когнітивні спотворення/упередження – недоліки мислення, які виникають через використання «короткої дороги» (див. *Евристика*) і можуть викривлювати наші судження: наприклад, підтверджувальне упередження, через яке нам простіше приймати докази й аргументи, узгоджені з нашими переконаннями.

Комітет десяти – група освітян, яка 1892 року під керівництвом президента Гарвардського університету Чарльза Еліота розробила стандартизовану програму для американських шкіл, що використовується і донині.

Комунікування інформації – цей крок стосується передачі новоствореного – наприклад, відповідей на запитання чи статей – іншим людям.

Конструкт. У розробці тестів – комбінація знань, навичок, умінь, схильностей і позицій, які повинен вимірювати тест.

Критика – це вид аргументації, який формує переконання в хибності, або необґрунтованості довільного положення.

Критичне мислення – це використання когнітивних технік та стратегій, які збільшують вірогідність знаходження правильної відповіді.

Критичне мислення – це розсудливе обґрунтування наших переконань і, отже, дій.

Критичне мислення – навичка правильної оцінки аргументів, висловлених іншими, та створення власних сильних аргументів.

Логічна форма – абстрактна структура аргументу, яка може виражатися символічно, окремо від слів, із яких складається аргумент.

Мапа аргументів – графічний метод аналізу аргументів, у якому письмові чи усні аргументи перетворюються на твердження таким чином, що кожне твердження, розташоване під іншим твердженням, надає докази твердженню зверху.

Метакогніція – усвідомлення і мислення про власні розумові процеси.

Милосердя/принцип милосердя – філософське правило, згідно з яким ми взаємодіємо з найсильнішою версією аргументу опонента, а також перекладаємо аргументи інших на засновки і висновки таким чином, щоб вони передавали суть аргументу згідно з думкою його автора.

Мислення – це активний процес діяльності людського мозку.

Неупередженість – зусилля, спрямовані на те, щоб ставитися до всіх точок зору справедливо, незалежно від власних переконань, емоційних реакцій на обговорювані теми й соціальних норм (наприклад, соціального тиску, який змушує погодитися з певною точкою зору).

Неформальна логіка – різновид логіки, зосереджений на тому, як саме побудовано аргумент, і на значенні слів, ужитих у твердженнях, із яких складається аргумент.

Оцінювання інформації – цей крок вимагає застосування набору тестів для аналізу інформації щодо її якості, зокрема – точності, доречності й актуальності.

Парадигма – спосіб мислення про світ, закладений у певній людині, групі чи суспільстві. Наприклад, теорії Ньютона створили парадигму для мислення

про всесвіт за допомогою механічних процесів, які можна пояснити математично.

Парадокс – це наявність двох протилежних суджень, для яких є однаково переконливі аргументи.

Переконання – це володіння знанням, яке для людини є стратегією, конкретним планом теоретичної й практичної діяльності.

Перенос – можливість застосування одних і тих самих знань і навичок у різних галузях. Наприклад, успішний перенос навичок наукового мислення може виглядати як здатність застосовувати науковий метод до проблем, пов'язаних з історією, або до особистих рішень за межами школи.

Підстава – причина певного переконання.

Підсумкове оцінювання – різновид оцінювання (зазвичай із оцінками), який визначає, чи здобули учні знання або оволоділи навичками, які оцінюються.

Підтверджувальне упередження. Див. *Когнітивне спотворення/упередження.*

Полеміка – це вид суперечки, який полягає у відстоюванні свого погляду.

Поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення та виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками.

Правда – це своєрідний симбіоз (взаємопроникнення) істини і життєвих норм людини.

Правильність. У логічній аргументації аргумент вважається правильним, якщо він – (1) чинний (див. *Чинний аргумент*) і (2) його засновки є істинними.

Риторика – це вид аргументації, який формує переконання засобами мовленнєвого впливу на основі правил та законів логіки.

Свідома практика – систематичне практикування навички, яка має на меті підвищити рівень умінь із цієї навички.

Свідомість – це процес ідеального відображення дійсності. Свідомість включає в себе мислення, знання, пам'ять, інтуїцію, емоції, волю. Тому кожна людина має своє бачення світу, властиву лише їй свідомість.

Силогізм – аристотелівський оригінальний метод побудови аргументів, який складався з двох засновків (більшого й меншого) і висновку.

Синтезування інформації – цей крок використовує зібрану, оцінену й упорядковану інформацію для виконання таких завдань, як надання відповідей на запитання чи створення «продуктів праці» на зразок наукової статті.

Софізм – це міркування, яке містить сховану логічну помилку.

Сприйняття – це така форма чуттєвого пізнання, яка продукує інформацію про навколишній світ у вигляді цілісного образу.

Спростування – це логічна процедура встановлення хибності тези доведення, або неспроможності доведення в цілому.

Судження – це така форма мислення, яка відображає зв'язок між предметом та його ознакою.

Суперечка – це вид аргументації, який відображає не сумісність точок зору і прагнення її подолати.

Схильності – особисті риси, які приводять до певної поведінки. Наприклад, цікавість – це схильність, яка приводить до того, що людина ставить запитання й намагається знайти на них відповіді. Важлива риса для людини з критичним мисленням.

Таксономія Блума – опублікована 1956-го й оновлена 2001 року ієрархія освітніх цілей, яка впорядковує їх за рівнем когнітивної складності.

Теза – це думка або положення, істинність якого потрібно довести.

Теорія – принцип, який пояснює певне явище. У науці гіпотези (див. *Гіпотеза*) стають теоріями, пройшовши через достатню кількість експериментів, щоби вважатися правдоподібними в науковій спільноті.

Умова. У розробці тестів – абзац тексту, зображення чи інший тип інформації, який містить необхідні для надання відповіді дані.

Умовивід – це форма мислення, завдяки якій із одного або кількох суджень отримують нове судження.

Упорядкування інформації – цей крок наводить лад у зборі інформації – лад, який уможлиблює визначення закономірностей або робить інформацію кориснішою для конкретного завдання (наприклад, написання наукової статті).

Уявлення – це така форма чуттєвого пізнання, яка формує інформацію про навколишній світ у вигляді наочних образів.

Формальна логіка – різновид логіки, у якому головною є структура аргументу, а не конкретні слова, використані у твердженнях, із яких складається аргумент.

Формувальне оцінювання – різновид оцінювання (зазвичай без самих оцінок), розроблений для визначення, якими знаннями учні вже володіють, а якими – ні, із метою допомогти вчителю надати вчасний фітбек, заснований на розумінні навчальних потреб учнів.

Хиба – логічний недолік, який спричиняє провал аргументу. Формальні хиби стосуються структури аргументу, а неформальні – слів, використаних у засновках і/або висновку аргументу.

Чинний аргумент – дедуктивний аргумент (див. *Дедуція або дедуктивне мислення*) є чинним, якщо прийняття засновків вимагає прийняття висновку.

Якорування – евристика або когнітивне спотворення, яке передбачає закріплення («якорування») певного числа у свідомості людини перед тим, як запропонувати їй проаналізувати кількісну інформацію або ухвалити рішення про числа чи величини. Наприклад, початкова ціна виставленого на продаж будинку зазвичай стає якорем, який впливає на покупцеве сприйняття справжньої вартості будинку (див. також *Когнітивне спотворення/упередження*).

Види мислення:

За способом і формою діяльності

- *наочно-дійове (предметно-дійове)*
- *наочно-образне*
- *словесно-логічне (абстрактне)*

За характером виконуваних завдань

- *теоретичне*
- *практичне*

За способом впливу на емоційну сферу

- *патогенне*
- *саногенне*

За ступенем новизни й оригінальності

- *репродуктивне (відтворювальне)*
- *творче (продуктивне)*

За ступенем розгорнутості і характером протікання процесу мислення

- *дискурсивне*
- *інтуїтивне*

Форми мислення:

- *поняття*
- *судження*
- *умовиводи*

Процеси (операції) мислення:

- *аналіз*
- *синтез*
- *порівняння*
- *абстрагування*
- *узагальнення*
- *класифікація*
- *систематизація*

Властивості мислення:

- *ясність*
- *логічність*
- *глибина*
- *широта*
- *гнучкість*
- *швидкість*
- *стійкість*
- *усвідомленість*
- *самостійність*
- *критичність*

Рівні критичного мислення
(за таксономією навчальних цілей та результатів
Бенджаміна Блума, 1956 р.):

Низький

- *знання*
- *розуміння*
- *застосування*

Високий

- *аналіз*
- *синтез*
- *оцінювання*

Доповнення 2021 р.

Низький

- *пам'ятати*
- *розуміти*
- *застосовувати*

Високий

- *аналізувати*
- *синтезувати*
- *творити*

**Основні дії та навички
необхідні для критичного мислення:**

- розпізнавати та формулювати проблеми;
- збирати та впорядковувати інформацію, яка стосується справи;
- перевіряти достовірність інформації;
- коректно інтерпретувати дані;
- перевіряти та знаходити неявні (приховані) припущення;
- думати над тим, до чого можуть привести припущення – тобто, які висновки можна зробити, спираючись на них;
- оцінювати свідчення, висунуті на користь конкретного припущення або точки зору;
- розглядати кожну точку зору, кожне припущення, будь-яку інформацію з різних боків;
- визначати якість доказів та оцінювати аргументи;
- розпізнавати наявність (або брак) логічних зв'язків між судженнями, покроково перевіряючи, чи справді кожне наступне твердження є логічним висновком попереднього;
- виявляти можливі помилки в процесі міркувань, у доказах або в тому як саме було зроблено висновки;
- шукати й порівнювати точки зору інших авторів та спеціалістів на тему, яку досліджуєте;
- розвивати здібність бачити, розуміти та пояснювати, чому різні люди доходять різних висновків;
- уміти аргументовано доводити, чому одна думка, результат або висновок є кращими за інші;

- подумки відтворювати системи вірувань та переконань тієї чи іншої людини на основі ширшого знання та досвіду;
- розпізнавати лінгвістичні, логічні та статистичні хитрощі, що змушують приймати на віру сумнівні твердження;
- виявляти психологічні та раціоналістичні маніпуляції у спробах схилити співрозмовника/читача/опонента до певної думки;
- робити обґрунтовані висновки та узагальнення;
- перевіряти висновки та узагальнення;
- об'єктивно слідувати за фактами (даними) та логічними міркуваннями (аргументами).

Критичне мислення:

- є цінним не тільки в навчальному процесі, але й у різних ситуаціях повсякденного життя;
- дає можливість сприймати навколишній світ більш ясно та точно;
- допомагає висловлювати свої думки більш ясно та точно;
- дозволяє аналізувати вихідну інформацію та робити неупереджені висновки;
- спонукає поставитися до будь-якої дослідницької роботи з більшою об'єктивністю, що в результаті наповнить роботу коректним змістом і захистить від самовпевнених, але недостатньо обґрунтованих висновків;
- дає можливість переконливо для інших аргументувати свої висновки та рішення;
- допомагає розпізнати спробу маніпуляції (тому людину, яка критично мислить, важко зробити залежною від чужої думки, нав'язуючи їй якусь ідеологію).

**Кодекс порад для виявлення і уникнення
фейкових новин і дезінформацій**

(опублікований Facebook разом із незалежною Британською
комерційною організацією Full Fact):

- 1. Скептично ставтеся до заголовків.*
- 2. Звертайте увагу на адресу сайту.*
- 3. Перевіряйте джерела.*
- 4. Звертайте увагу на правопис і оформлення.*
- 5. Оцініть фотоматеріали.*
- 6. Вивчіть дати.*
- 7. Перевірте свідчення.*
- 8. Пошукайте інформацію в інших джерелах.*
- 9. Чи не жарт це?*
- 10. Пам'ятайте, що деякі повідомлення є цілеспрямованою брехнею.*

Методи і прийоми критичного мислення

базуються на трьох етапах:

- 1) виклику (актуалізація знань, пробудження інтересу до отриманої інформації);
- 2) осмислення (осмислення нової інформації, критичний аналіз);
- 3) рефлексії (узагальнення й оцінка інформації, формування власної думки, окреслення напрямків подальшого засвоєння отриманої інформації).

Метод «Сократівське опитування»

полягає в постановці запитань наступних типів:

- 1) для прояснення того, що мається на увазі;
- 2) запитання з припущеннями;
- 3) для визначення перспективи і точки зору;
- 4) для визначення фактів, причин та доказів;
- 5) для з'ясування висновків та результатів.

Прийоми критичного мислення:

- «Логічне дерево»
- «Концептуальна таблиця»
- «Піраміда роздумів»
- «Вірні – невірні твердження»
- «Написання анотацій і рецензій»
- «Чи вірите Ви...»
- «Прогнозування по фотографії»

Для нотаток